

Ondřej Beránek (ed.): *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady.*

1. vydání. Praha: Academia, 2013, 301 stran, ISBN 978-80-200-2298-1 (signatura knihovny ÚMV 59 908).

Region Blízkého východu a severní Afriky se tradičně nachází v centru světové pozornosti. Historicky sehrával tento region významnou roli z hlediska geopolitiky, náboženství, přítomnosti významných ložisek nerostných surovin a v neposlední řadě i geografické blízkosti k Evropě. Události takzvaného arabského jara, jejichž počátek se datuje dne 18. prosince 2010 v Tunisu, přinesly do té doby nevídané změny, které slibovaly možnost zásadních proměn regionálního *statu quo*. Někteří odborníci dokonce tyto změny vzhledem k jejich rozsahu i charakteru přirovnávali k situaci po konci 2. světové války, kdy se na Blízkém východě a v severní Africe po pádu koloniálních impérií Francie a Velké Británie zformovaly moderní nezávislé státy (více viz např. Cannistrato 2012). Současně je ale nutné zdůraznit, že od počátku arabských revolucí se též objevovaly skeptické hlasy upozorňující na možnost, že tyto události budou mít jen přechodné dopady. Aktuální vývoj událostí ve většině států, ve kterých arabské revoluce proběhly, bohužel dává zapravdu spíše těmto kritickým hlasům. Představitelům místní opozice se sice podařilo do určité míry vyburcovat davu v ulicích a v některých případech i dosáhnout svržení dosavadních politických představitelů autoritativních režimů, nicméně hlubší změna, která by přinesla jednotlivým státům politickou stabilitu, demokracii a uvědomělou občanskou společnost po vzoru západní Evropy, se stále zdá být v nedohlednu.

Kolektiv jedenácti autorů pod vedením ředitele Orientálního ústavu AV ČR Ondřeje Beránka si v knize *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady* dává za cíl zmapovat všechna hlavní témata, která s tématem arabských revolucí souvisí. Autoři jednotlivých kapitol pochází z různých akademických institucí v České republice, převážná většina z nich po určitou dobu působila na univerzitách v západních zemích a na Blízkém východě. Kniha je tematicky rozdělena do čtyř hlavních částí nazvaných *Na cestě k revolucím*, *Islamismus od jara do zimy?*, *Geopolitické implikace* a *Regionální otazníky*. V každé z těchto částí jsou následně prezentovány dílčí kapitoly, které se věnují partikulárním tématům či případovým studiím vybraných zemí.

V první části nazvané *Na cestě k revolucím* Adéla Jiránková analyzuje příčinnou vazbu mezi nedemokratickými režimy jako typem státního zřízení a vypuknutím revolucí v severní Africe. Jako konkrétní případové studie jsou vybrány Egypt za vlády Husního Mubáraka, Libye během režimu Muammara al-Qaddáfího a Tunisko v prezidentském období Ben Aliho. Autorka tyto jednotlivé případové studie zasazuje do teoretického rámce hlavních proudů uvažování o nedemokratických režimech, přičemž se zaměřuje především na představení vybraných aspektů jednotlivých zemí jako porušování lidských a občanských práv, nedostatek demokracie, ekonomické příčiny a zahraniční vlivy. Menší prostor je posléze věnován i případům Alžírsko a Maroka. Autorka vysvětluje, proč v těchto zemích v důsledku arabských revolucí ke změně režimů nedošlo, i když s ohledem na vybrané charakteristiky lze pozorovat řadu paralel se zeměmi, kde došlo k výměně vládnoucí elity. Na toto téma navazuje Jan Čuřík v kapitole nazvané *Ekonomie arabských revolucí: mohou islamisté vládnout jinak?*, kde podrobně analyzuje vazbu mezi vnitřním ekonomickým prostředím země a potenciálem vypuknutí sociálního konfliktu. Na případové studii Egypta vysvětluje dopady liberalizace egyptské ekonomiky ve vztahu k postavení a vývoji egyptské armády. Autor ve své studii dochází k závěru, že možnosti islamistů změnit stávající ekonomické i politické uspořádání jsou navzdory mnohým veřejným deklaracím hovořících o opaku velmi omezené.

Druhá část knihy *Islamismus od jara do zimy?* se zaměřuje na hlavní dilemata a výzvy, které se objevují v kontextu předpokládaného budoucího vývoje v zemích zasažených arabskými revolucemi. Druhou část knihy zahajuje Šadí Shanaáh, který se v kapitole *Islámská zima, nebo soumrak islamistů?* zabývá jednotlivými interpretacemi důvodů vzestupu islamistických hnutí v jednotlivých státech Blízkého východu a severní Afriky. Důležitý fenomén v těchto procesech představují procesy modernizace, respektive reakce muslimů na ně. V závěru kapitoly autor upozorňuje na výzvy, kterým islamisté budou muset čelit v případě úspěchu ve volbách. Na tuto debatu navazuje kapitola *Liberální dilemata po arabských revolucích* Zory Hesové, která se podrobně zabývá neúspěchem liberálních stran a politiků v arabských zemích, zejména pak po událostech arabských revolucí. Autorka porovnává případové studie Tuniska a Egypta, které s ohledem na politický vývoj v důsledku arabských revolucí představují dva protichůdné příklady. Zatímco v Tunisku se po pádu vlády prezidenta Ben Alího podařilo dosáhnout konsenzu a politické stability, Egypt po odstoupení prezidenta Husního Mubaraka stále prochází obdobím chaosu. Co obě země spojuje, je neúspěch liberálních uskupení ve volbách. S tématem propadu liberálních politických uskupení ve většině arabských zemí úzce souvisí vzestup islamistických stran. Pavel Ťupek se ve své kapitole *Salafismus na křižovatce: případ Egypta a Tuniska* opět vrací již k několikrát diskutovaným případům Egypta a Tuniska, ale tentokrát se zaměřením na vývoj salafitského hnutí před a po událostech arabských revolucí. K překvapení mnoha především západních pozorovatelů ve volbách následujících po arabských revolucích zaznamenaly úspěch salafitské strany. Na příkladu Egypta a Tuniska autor kapitoly ukazuje odlišné strategie, které místní salafitské strany využily. Zatímco salafisté v Egyptě se zaměřovali především na vnitřní politické problémy, v Tunisku převládala orientace salafitských stran na džihádismus s cílem oslovit především mladou generaci Tunisánů.

Jednotlivé kapitoly první a druhé části knihy lze označit za velmi pečlivě a detailně zpracované, přičemž prezentované závěry nepochybně přinášejí zajímavé perspektivy diskutovaných událostí. Co je ale možné vnímat jako určitý limit tohoto úseku knihy je fakt, že některým státům – konkrétně Egyptu a Tunisku – je věnována nepoměrně větší pozornost než ostatním zemím, ve kterých proběhly či stále probíhají arabské revoluce. I když se autoři jednotlivých kapitol zaměřují na různé aspekty těchto událostí a nahlíží na ně z různých perspektiv, nevyhnutelně dochází k opakování některých základních faktografických údajů. Nabízí se tak myšlenka, zda by nebylo vhodnější upravit strukturu knihy takovým způsobem, aby k duplikování základních informací nedocházelo.

Třetí část knihy *Geopolitické implikace* přináší reflexi postojů vybraných důležitých aktérů na události arabských revolucí. Vzhledem k důležitosti regionu Blízkého východu a severní Afriky v globální politice a ohlasu arabských revolucí v mezinárodním prostředí lze tuto část považovat za klíčovou. Především Evropská unie a Spojené státy americké jsou tradičně považovány za aktéry, kteří mají v regionu nezanedbatelný vliv.

Ondřej Ditrych v kapitole *Evropa a Amerika: impéria v rozpacích* nabízí přehled reakcí západních zemí na události arabských revolucí ve všech zasažených státech. Nejvíce prostoru je vzhledem k dynamice událostí věnováno dění v Egyptě a v Libyi. Na konkrétních případech je vysvětlen vývoj postojů Evropské unie, kdy po počáteční nejistotě, jak na arabské revoluce reagovat, byl postupem času důraz kladen na volání po nutnosti demokratizace místních režimů. Zanechání politiky podpory místních autoritativních režimů, která byla do počátku arabských revolucí ospravedlňovaná jako nutná kvůli udržení regionální stability, je výrazně patrné i v případě Spojených států amerických. Významným způsobem se to projevilo v postojích USA k Egyptu, kdy byl v reakci na aktuální vývoj dlouholetý americký spojenec egyptský prezident Husní Mubárak americkou administrativou oficiálně vyzván k rezignaci.

Velmi zajímavou případovou studii ve svém příspěvku nazvaném *Nahý v trní aneb Po-zice Izraele v proměněném arabském světě* zpracovává Irena Kalhousová. Dlouhodobě

nejvýraznějším rysem izraelské zahraniční politiky je důraz na bezpečnost státu. I když nejvyšší izraelští představitelé ve své rétorice opakovaně volají po rozšíření demokratického zřízení v ostatních zemích regionu, v době zahájení arabských revolucí byl oficiální izraelský postoj k těmto událostem spíše opatrný. Tato opatrnost vyplývala hlavně z faktu, že revoluce vždy přinášejí nestabilitu a změny, přičemž změna vládnoucího režimu především v zemích, které s Izraelem bezprostředně souvisí, nemusí být s ohledem na zajištění izraelské bezpečnosti vždy změnou žádoucí. Zároveň se řada izraelských politiků obávala vzestupu islamistů, tak jak se tomu stalo během revoluce v Íránu roku 1978.

Dalším v mnoha ohledech výjimečným státem regionu Blízkého východu je Turecko, na které se detailně zaměřuje v kapitole *Turecká zahraniční politika ve světle arabských revolucí* Gabriela Özel-Volfová. Zvláštní pozornost autorka věnuje turecko-syrským vztahům, které s ohledem na sousedství obou zemí nabývají velkého významu. Turecko tak bylo v reakci na události arabských revolucí nuceno přehodnotit svou dosavadní politiku tzv. nulových problémů se sousedy. V závěrečné části kapitoly je věnována pozornost v odborných kruzích často diskutované otázce, zda může Turecko sloužit jako modelový stát pro formát demokracie na Blízkém východě. Tato možnost nicméně není obecně považována za příliš reálnou vzhledem k tomu, že arabské státy se od Turecka tradičně snaží spíše distancovat a zdůrazňovat svou kulturní i historickou odlišnost.

Poslední část knihy nazvaná *Regionální otazníky* mapuje politický vývoj Saúdské Arábie a Bahrajnu v době arabských revolucí. Oba státy spojuje fakt, že díky značným zásobám nerostných surovin se jedná o bohaté státy. Při analýze důvodů volání po změně vládnoucího režimu tedy nejsou tolik zdůrazňovány ekonomické faktory, tak jak tomu je o většiny ostatních států, které prošly arabskými revolucemi. Přesto se objevují určité problémy, které napovídají, že do budoucna může dojít k ohrožení stability těchto zemí.

Postoje Saúdské Arábie vůči arabským revolucím představuje Ondřej Beránek v kapitole *Saúdská Arábie mezi kontrarevolucí a revolucí*. Saúdská Arábie v porovnání s jinými regionálními státy byla zasažena arabskými revolucemi jen minimálně. Neznamená to však, že by místní obyvatelé nekriticky vzhlíželi k politickému vedení země, ale spíše to odkazuje na situaci, kdy řada lidí z podpory režimu čerpá nezanedbatelnou podporu finanční. Zůstává však otázkou, zda je tato strategie dlouhodobě udržitelná. Důraz na udržení *statu quo* je aplikován nejen na vnitropolitické úrovni, ale i v saúdské regionální politice. Současně je zde velmi zřetelné mocenské soupeření mezi Saúdskou Arábií a Íránem, které se projevuje prakticky na všech úrovních politického rozhodování. Závěrečnou kapitolu knihy tvoří *Asymetrické výzvy Bahrajnu v kontextu arabských revolucí* autorů Mitchella Belfera a Kateřiny Krulišové. Autoři za použití teorie vyjednávání o konfliktu Davida Lakea odkrývají pozadí konfliktu v Bahrajnu, přičemž se zaměřují především na roli Íránu. Írán, který v Bahrajnu dlouhodobě sleduje své vlastní politické zájmy, měl dle autorů kapitoly cíleně povzbuzovat opozici k svržení režimu Ál Chálífů. V porovnání s jinými arabskými zeměmi tak nemá být cílem aktivit opozice šířit demokratické hodnoty, ale spíše dosáhnout ještě užšího napojení na Írán. Tato interpretace událostí v Bahrajnu však nebyla v západních zemích příliš reflektována, což autoři chápou jako potencionálně velmi nebezpečný jev, který do budoucna může mít nejen pro Bahrajn dalekosáhlé důsledky.

Třetí a čtvrtá část knihy jsou zajímavou analýzou přístupů významných mezinárodních a regionálních aktérů k arabským revolucím. Není pochyb o tom, že kapitoly popisující postoje Evropské unie, USA, Izraele, Turecka, Saúdské Arábie a Bahrajnu vůči událostem v regionu představují důležité případové studie, které doplňují celkové vyznění knihy o důležité poznatky. Zároveň tyto státy do určité míry aktivně ovlivňují politický vývoj v oblasti. Nemělo by však chybět zdůvodnění výběru těchto konkrétních aktérů především vzhledem k tomu, že jiným důležitým mezinárodním a regionálním aktérům, jako například Íránu, OSN, Rusku nebo Lize arabských států, pozornost věnována není.

Jednoznačným pozitivem knihy *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady* je její široký tematický záběr. Velmi komplexně je pokryta většina

stěžejních témat, které souvisí s událostmi arabských revolucí a jejich dopady. Vzhledem k faktu, že existující publikace se většinou zabývají pouze dílčími tématy souvisejícími s arabskými revolucemi, je nutné široký tematický záběr recenzované knihy jednoznačně ocenit. Současně je ale třeba upozornit, že i když kniha pokrývá celou řadu témat souvisejících s arabskými revolucemi, chybí některá témata, která by zejména vzhledem k aktuálnímu dění v regionu byla pro čtenáře velmi přínosná. Jedná se především o rozšíření publikace o detailnější zpracování průběhu revolucí v Libyi, Sýrii a Jemenu, kde revoluce během let přerostly ve vážné ozbrojené konflikty.

Výše uvedené připomínky ale nemění nic na tom, že především v českém akademickém prostředí tato kniha zaplňuje znatelnou mezeru, protože téma arabských revolucí je doposud zpracováno velmi málo. Publikaci tak lze považovat za velmi přínosnou především pro širokou veřejnost s hlubším zájmem o pochopení probíhajících procesů změn na Blízkém východě a v severní Africe. Zejména kapitoly zpracované Janem Čuříkem a Pavlem Ťupkem ale jistě ocení i odborníci v oboru.

Eva Taterová

Literatura

- Cannistrato, Vincent (2012): Arab Spring: A Partial Awakening. *Mediterranean Quarterly*, Vol. 22, No. 4, s. 36–45.